

فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ اسلام

سال پانزدهم، شماره دوم

تابستان ۱۳۹۳، شماره مسلسل ۵۸

سیره امامان شیعه علیهم‌السلام درباره تولد فرزند

تاریخ دریافت: ۹۳/۶/۵

تاریخ تأیید: ۹۳/۱۱/۱۲

سعیده رحیمی *

آداب و آیین‌های مربوط به تولد، بخشی جدایی‌ناپذیر از سبک زندگی انسان‌ها است. با توجه به نقش الگویی امامان شیعه علیهم‌السلام بررسی چگونگی رویارویی ایشان با این موضوع، برای جامعه امروز سودمند است. این مقاله با بررسی روایت‌های موجود درباره تولد معصومان علیهم‌السلام و با تکیه بر شیوه رفتار امامان معصوم علیهم‌السلام با مادرانی که فرزند آنها امام معصوم بوده است، می‌کوشد رفتارهای مرتبط با تأمین امنیت روانی و آرامش مادران را استخراج کند. این رفتارها را می‌توان در چند مرحله دسته‌بندی کرد: حضور معصوم در محل تولد و تأمین امنیت روانی مادر، دیدن نوزاد بلافاصله پس از تولد، انتخاب همراه برای مادر در هنگام زایمان، تکریم قابل، جلوگیری از رسیدن اخبار ناگوار به مادر و تعلیم علوم امامت به نوزاد.

واژه‌های کلیدی: اهل بیت علیهم‌السلام، سیره، تولد نوزاد، زایمان، سبک زندگی اسلامی.

* کارشناس ارشد تاریخ اسلام، دانشگاه باقرالعلوم علیهم‌السلام

مقدمه

به دلیل تداخل فرهنگ اسلامی با دیگر فرهنگ‌ها مانند فرهنگ غرب، در برخی موارد، زندگی مسلمانان از اندیشه‌های ناب اسلامی فاصله گرفته و الگوها و سبک‌های غیر اسلامی جای‌گزین آن شده است.

در سال‌های اوج شکوفایی تمدن اسلامی، به دلیل غنای فرهنگ و تمدن اسلام، غلبه فرهنگی با مسلمانان بود اما به تدریج به دلایل گوناگونی، تمدن اسلام رو به افول نهاد. به نظر می‌رسد، تداخل فرهنگی یا به عبارت دقیق‌تر هجوم فرهنگ غرب، بر روش زندگی مسلمانان اثر گذاشته و سبک زندگی آنان، ترکیب ناهمگونی از دو نظام فرهنگی شده است که اهداف و بنیادهای متفاوت و متضادی دارند.

به دلیل آن که آیین اسلام براساس فطرت انسان است، آموزه‌های آن، آرامش و آسایش دنیا و آخرت را برای انسان به همراه دارد و به هر میزان که انسان‌ها از آن فاصله گیرند، گرفتار تشویش و اضطراب می‌شوند. از این‌رو، اصلاح سبک زندگی پیش از آن که سعادت آخرت را به همراه داشته باشد، آسایش دنیا به ارمغان می‌آورد. حتی بخش زیادی از توصیه‌های پزشکی امامان معصوم علیهم‌السلام، در مطالعات طب جدید به اثبات رسیده‌اند.

فرایند وضع حمل مادران، یکی از اموری است که پس از تحولات جدید در کشور ما، دست‌خوش تغییراتی شد و زایمان خانگی قدیمی منسوخ گردید. در حالی که برخی از اصول آن بر احکام فقه شیعه استوار بود و آرامش بیشتری برای مادر به همراه داشت. بدون شک، شرایط کنونی وضع حمل در بیشتر بیمارستان‌های کشور^۱، عامل گرایش زنان جامعه به عمل جراحی زایمان یا سزارین است. چنان‌که امروز با آمار بسیار بالای سزارین در کشور روبه‌رو هستیم که بخش اعظم آن، بدون ضرورت و اختیاری انجام می‌شود.^۲

آسیب‌های جسمانی این عمل جراحی مآژور برای زنان، یکی از عوامل کاهش جمعیت است؛ زیرا در کشور ما براساس توصیه بیشتر پزشکان، امکان زایمان طبیعی پس از

سزارین وجود ندارد و این جراحی تا سه بار تکرارپذیر است. هم‌چنین ترس و نگرانی از زایمان و آزارهای این فرایند، عامل مهمی در خودداری تعداد زیادی از زنان جامعه از فرزندآوری است. به لحاظ روانی، برجای ماندن خاطراتی ناخوشایند از روز تولد فرزند، تصویری نادرست از لحظاتی که می‌تواند بسیار دلپذیر باشد، در ذهن مادر ایجاد می‌کند که ناخود آگاه در این امر تأثیر دارد.^۳

بر این اساس، با توجه به مشکل جدی کاهش جمعیت در کشور، چنین پژوهش‌هایی همسو با سیاست‌های ملی خواهد بود. با در نظر داشتن این ضرورت، واکاوی عملکرد امامان معصوم علیهم‌السلام در هنگام تولد فرزندان خویش در طراحی شیوه‌های جدید وضع حمل بر مبنای آموزه‌های اسلامی و سازمان‌دهی این فرایند، مؤثر خواهد بود.

بررسی روایت‌های تولد

در این بررسی، درباره تولد بیشتر معصومان علیهم‌السلام به گزارش‌های فراوانی استناد می‌شود ولی درباره تولد امام باقر علیه‌السلام، امام صادق علیه‌السلام، امام هادی علیه‌السلام و امام حسن عسگری علیه‌السلام، روایت‌های کمتری موجود است. برخی روایت‌ها، تنها احوال و معجزات لحظه تولد امام را بیان می‌کنند.

به لحاظ وقوع معجزه هنگام تولد، پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در رتبه نخست قرار دارد. راویان متعددی مانند بانو آمنه، ابوطالب و عبدالمطلب، هریک بخشی از این معجزه‌ها را بیان می‌کنند که در میان آنان، آمنه با تفصیل و جزئیات بیشتری اتفاقات لحظات تولد پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را بیان می‌کند.^۴

معجزات دیگر ائمه علیهم‌السلام در هنگام تولد، بیشتر شامل مواردی مانند سخن گفتن، به زبان آوردن تهلیل و تسبیح خداوند، شهادتین و آیه‌هایی از قرآن کریم است. هم‌چنین به دنیا آمدن در حالت سجده و گشودن دست‌ها به سمت آسمان و توجه به قبله، از دیگر

ویژگی‌های تولد معصومان علیهم السلام است.^۵ در این میان، درباره برخی ائمه علیهم السلام گزارش‌های خاص‌تری وجود دارد، مانند ماجرای فطرس و قنداقه امام حسین علیه السلام، یا قرائت کتاب‌های آسمانی پیشین و تمامی قرآن به وسیله پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم، برای امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام در زمانی که قرآن بر آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم نازل نشده بود.^۷

این مقاله به برخی از ویژگی‌های تولد ائمه علیهم السلام اشاره می‌کند اما درصدد بررسی و تحلیل سندی و محتوایی این ویژگی‌ها نیست، بلکه روایت‌ها را از دیدگاه رفتار معصومان علیهم السلام با مادران ائمه علیهم السلام می‌نگرد تا با توجه به سیره آن بزرگواران، در راستای تأمین امنیت روانی و آرامش مادر در آن لحظات دردناک و پر اضطراب، راهکارهایی بیابد. سیره ائمه علیهم السلام در هنگام تولد فرزند در محورهای ذیل تبیین می‌شود.

۱. حضور یافتن معصوم علیه السلام در محل تولد

گروهی از روایت‌ها نشان می‌دهند که امام معصوم علیه السلام در هنگام وضع حمل همسرشان، در خانه حضور داشتند و به هیچ امر دیگری جز این واقعه نمی‌پرداختند. چنان‌که گاهی خود، مقدمات کار را فراهم می‌کردند و انجام آن را به خدمت‌گزاران خویش نمی‌سپردند. روایت میلاد امام موسی بن جعفر علیه السلام و امام جواد علیه السلام و امام مهدی علیه السلام از این گونه روایت‌ها است.

۱-۱. روایت تولد امام موسی بن جعفر علیه السلام

ابو بصیر در این باره روایت می‌کند:

فرستاده حمیده - مادر امام موسی علیه السلام - به خدمت حضرت صادق علیه السلام آمد و به آن حضرت عرض کرد: حمیده می‌گوید در خود حال غیرمتعارفی را مشاهده می‌کنم و می‌یابم آن چه را که پیش از این به هنگام زاییدن می‌یافتم (آثار وضع حمل در خود می‌بینم). تو مرا امر فرموده‌ای که من بر تو در باب این پسر،

پیشی نگیرم] و در امر او دخل و تصرفی نکنم].

پس امام جعفر صادق علیه السلام برخاست و با فرستاده حمیده تشریف برد. طولی نکشید که حضرت بازگشت در حالی که آستین بالا زده [بود] و می‌خندید. اصحاب به آن حضرت عرض کردند: خدا تو را شاد گرداند و ما را فدای تو گرداند، از امر حمیده چه کردی و چه اتفاق افتاد؟ فرمود: خدا او را به سلامت داشت و مرا پسری بخشید و آن پسر، بهترین کسانی است که خدا ایشان را آفریده در میان خلایق و حمیده مرا خیر داد در باب آن پسر به امری که گمان داشت که من آن را نمی‌دانم و حال آن که من به آن امر از حمیده داناتر بودم.^۸

براساس متن روایت، خود امام علیه السلام امر زایمان حمیده را برعهده می‌گیرند و در این باره، پیش از آن به او سفارش کرده بودند؛ چراکه با فرستاده حمیده می‌روند و به گزارش اصحاب، آستین بالا زده برمی‌گردند.

۲-۱. روایت تولد امام رضا علیه السلام

علی بن میثم در این باره از پدرش روایت می‌کند:

از مادرم شنیدم که می‌گفت: از نجمه، مادر حضرت رضا علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: ... وقت وضع حمل من شد، آن جناب بر زمین واقع شد در حالی که دو دست خود را به روی زمین نهاده بود و سر خود را رو به آسمان بلند کرده بود و حرکت می‌داد دو لب خود را، گویا تکلم می‌کرد. پس داخل شد بر من پدر بزرگوارش، موسی بن جعفر علیه السلام و فرمود به من که ای نجمه! گوارا باد از برای تو کرامت پروردگار تو. پس من آن طفل را در خرقة سفیدی پیچیده، به دست آن حضرت دادم. پس در گوش راست او، اذان گفت و در گوش چپش، اقامه و آب فرات خواست. پس آن آب را در کام او ریخت و آن طفل را رد کرد به من و فرمود او را بگیر که بقیة الله در زمین است.^۹

این روایت، گویای آن است که امام علیه السلام در هنگام تولد فرزند، در محل تولد فرزند حضور داشتند و اولین کسی بودند که نوزاد را تحویل گرفتند و آداب اولیه تولد او را انجام دادند.

۳-۱. روایت تولد امام جواد علیه السلام

در معالم ابن شهر آشوب در این باره آمده است:

حکیمه، دختر موسی بن جعفر علیه السلام گفت: هنگام زایمان خیزران - مادر حضرت جواد - حضرت رضا علیه السلام، من را خواست و فرمود: هنگام زایمان فرزندم، خودت با خیزران و قابله در یک اتاق باشید. سپس برای ما چراغی آورد و در را بر روی ما بست. همین که حالت زایمان دست داد، چراغ خاموش شد. من از خاموش شدن چراغ غمگین شدم. ناگاه حضرت جواد در تشتی که جلوی خیزران بود، قرار گرفت. روی پیکرش، پرده‌ای نازک چون جامه قرار داشت. چنان نور از آن می‌درخشید که اتاق روشن شد. به طور کامل، مشخص دیده می‌شد. او را در آغوش گرفتم و آن روکش را از پیکرش جدا کردم. حضرت رضا علیه السلام آمد و در را گشود. ما از کار خیزران فارغ شده بودیم. حضرت، طفل را گرفت و در گهواره گذاشت و به من فرمود: حکیمه، پیوسته کنار گهواره‌اش باش.^{۱۰}

نکته‌ای که از این روایت به دست می‌آید، توجه امام رضا علیه السلام به فراهم کردن شرایط مناسب اتاق زایمان همسرشان است. آن حضرت علیه السلام پس از مشخص کردن افرادی که هنگام تولد فرزندشان باید در اتاق حاضر باشند، چراغ اتاق را روشن می‌کنند و در را هم می‌بندند و پس از تولد، دوباره می‌گشایند. هم‌چنین در هنگام تولد به هیچ امر دیگری نمی‌پردازند.

۴-۱. روایت تولد امام زمان علیه السلام

حکیمه خاتون در این باره می‌گوید:

من نزدیک نرجس خاتون خوابیدم. امام عسکری هم در همان خانه بود. هنگامی که وقت نماز شب فرا رسید، من برای نماز شب برخاستم. نرجس خاتون خواب بود و اثر وضع حمل در وجود او معلوم نبود. من مشغول نماز شب شدم. هنگامی که به نماز وتر رسیدم، بر دلم گذشت که فجر طلوع کرد و درباره سخن امام حسن عسکری که فرموده بود امشب حضرت قائم متولد می‌شود، شکی در دل من جای گرفت. ناگاه امام عسکری علیه السلام صدا زد: عمه، فجر طلوع نکرده. من نماز را به سرعت تمام کردم و نزدیک نرجس خاتون رفتم.^{۱۱}

این روایت از توجه امام علیه السلام به تولد فرزند و زایمان همسرشان حکایت دارد. به گونه‌ای که تمام شب بیدار ماندند. البته آن شب، شب نیمه شعبان بود که احیای آن، مستحب است ولی رفتار امام به گونه‌ای بود که گویی تنها متوجه آن اتفاق فرخنده بوده است و در انتظار تولد مولود موعود به سر می‌برده است.

مجموعه این سه روایت، نکات تربیتی فراوانی در بر دارد که اهمیت حضور پدر در مکان تولد فرزند و تأثیر آرامش بخشی آن بر روان مادر و تأمین امنیت روانی او در آن لحظات دردناک، مهم‌ترین آن است. این امر، مطلبی است که پژوهش‌گران حوزه مامایی در برخی آثار به آن اشاره می‌کنند.^{۱۲} شیوه زایمان فیزیولوژیک که در سال‌های اخیر در برخی شهرهای بزرگ کشور در سطح محدود، راه‌اندازی شده است، این امکان را فراهم می‌کند. این در حالی است که برخی کشورها، سال‌ها است، حضور پدر را در مکان وضع حمل بیمارستان، بدون مانع می‌دانند.

۲. تحویل گرفتن نوزاد، بلافاصله پس از تولد

در تمامی روایت‌های موجود درباره تولد معصومان علیهم السلام این نکته به چشم می‌خورد که امام علیه السلام نخستین کسی است که نوزاد را پس از تولد در آغوش می‌گیرد و با او و گاه با مادرش ارتباط کلامی برقرار می‌کند. شاید اشتیاق امام به نوزاد، از باب انتظار امام بعدی

باشد اما هم‌صحبتی با مادر، الگویی تربیتی در ارتباط همسران در هنگام فارغ شدن مادر از درد و شادی حاصل از تولد فرزند است.

براساس مصاحبه‌ای آماری، تمام زنانی که زایمان داشته‌اند، اولین کسی را که مشتاق دیدار او و نشان دادن طفل به او بوده‌اند، همسرشان معرفی می‌کنند. اکنون به بیان گروهی از روایت‌ها درباره تولد می‌پردازیم که درباره حضور ائمه علیهم السلام در مکان تولد فرزند خویش گزارش می‌دهند.

۱-۲. روایت‌های تولد حسنین علیهم السلام

با اسناد نقل شده، امام رضا علیه السلام از جدش علی بن الحسین علیه السلام روایت می‌کند:

اسماء، دختر عمیس^۳ گفت: جده شما فاطمه علیها السلام را در زایمان حسن علیه السلام و حسین علیه السلام قابله بودم. پس هنگامی که حسن علیه السلام به دنیا آمد، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم وارد شد و فرمود: ای اسماء! پسر من را بیاور. پس حسن علیه السلام را در جامه‌ای زرد به وی دادم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم جامه زرد را از او دور کرد و فرمود: ای اسماء! مگر با تو عهد نکردم که نوزاد را جامه زرد نپوشانی؟ آن گاه او را جامه‌ای سفید پوشاندم و به ایشان دادم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در گوش راست وی، اذان و در گوش چپش، اقامه گفت. سپس او را حسن نامید. اسماء گفت: چون یک سال از تولد حسن علیه السلام گذشت، حسین علیه السلام تولد یافت. در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر من وارد شد و فرمود: پسر من را بیاور. حسین علیه السلام را به او دادم در حالی که وی را به جامه‌ای سفید پوشانیده بودم. آن حضرت صلی الله علیه و آله و سلم در گوش راست وی، اذان و در گوش چپش، اقامه گفت و او را در دامن خود نهاد. به امر خدا، نام او را حسین نهاد.^{۱۴}

صفیه دختر عبدالمطلب در باره تولد امام حسین علیه السلام می‌گوید^{۱۵}:

من عهده‌دار امور زایمان فاطمه علیها السلام بودم. همین که امام حسین متولد شد، پیامبر فرمودند: عمه جان! پسر من را نزد من بیاور. گفتم: ای رسول خدا! هنوز او

را پاک و تمیز نکرده ایم. فرمودند: مگر تو باید او را پاکیزه کنی؟ خداوند متعال او را پاک و پاکیزه ساخته است. صفیه می گوید: او را به پیامبر ﷺ سپردم و پیامبر ﷺ زبان خویش را در دهان حسین ﷺ نهادند و او شروع به مکیدن کرد.^{۱۶}

با توجه به این دو نمونه و دیگر روایت های منقول درباره ولادت حسین ﷺ حضرت رسول ﷺ پس از تولد نوزاد، بی درنگ وی را طلب می کنند و در آغوش می گیرند. این امر نشان می دهد که ایشان در مجاورت مکان وضع حمل دخترشان، حضرت فاطمه ﷺ حضور داشته اند و پیش از دیگران، نوزادان را در آغوش گرفته اند.

۲-۲. امام صادق ﷺ و حمیده

از گفت و گوی امام صادق ﷺ با همسر خود، حمیده، قبل از تولد امام کاظم ﷺ و کمی پس از آن در منطقه ابواء^{۱۷} می توان به حضور ایشان در کنار بستر همسرشان پی برد.

۲-۳. امام جواد در آغوش امام رضا ﷺ

براساس نقل حکیمه که پیش تر بیان شد، حضرت رضا ﷺ پس از تولد امام جواد ﷺ، بی درنگ در اتاق را می گشاید و طفل را در آغوش می گیرد. حکیمه در این باره می گوید: ما کار وضع حمل نجمه را تمام کردیم... امام رضا ﷺ حضرت جواد ﷺ را گرفت و در گهواره گذاشت و فرمود: حکیمه کنار گهواره او باش.

۳-۴. امام حسن عسکری ﷺ و فرزند موعود

حکیمه خاتون در این باره می گوید:

من نزدیک نرجس خاتون خوابیدم. امام عسکری هم در همان خانه بود. ... نزدیک نرجس خاتون رفتم. او را حرکت دادم و در بغل گرفتم. بسم الله الرحمن الرحیم گفتم و به نرجس خاتون گفتم: آیا احساس درد نمی کنی؟ گفت: چرا. ناگاه خوابی بر من چیره شد که نتوانستم خودداری کنم. نظیر آن خواب هم عارض نرجس خاتون شد که در حال نشسته به خواب رفت و بیدار نشد تا هنگامی که

حس کرد امام زمان علیه السلام متولد شده.

ناگاه شنیدم که امام عسکری به من فرمود: عمه، فرزند مرا نزد من بیاور. آن برگزیده خدا را به جامه‌ای پیچاندم و به حضور امام حسن عسکری علیه السلام بردم. امام عسکری او را گرفت و بر کف دست چپ خود نشانید، دست راست خود را به پشت آن حضرت نهاد، سپس زبان خود را به دهان امام زمان نهاد، دست خود را بر چشم و گوش و مفاصل آن حضرت کشید و به امام زمان فرمود: ای پسرک عزیز من! صحبت کن. آن مولود مسعود گفت: اشهد ان لا اله الا الله و انّ محمداً رسول الله و انّ علیاً امیر المؤمنین. بعد از آن، شروع کرد به شماره کردن امامها علیهم السلام تا به وجود مقدس خودش رسید، پس دست‌های خود را بالا آورد و در حق دوستان و فرج خود دعا کرد و آن گاه ساکت شد. امام عسکری به من فرمود: فرزندم را نزد مادرش ببر تا بر مادر خود سلام کند و سپس او را به من برگردان. من، امام زمان را نزد مادرش آوردم. وقتی که به مادر خود سلام کرد، آن حضرت را به حضور امام عسکری علیه السلام بازگرداندم.^{۱۸}

به این نکته بسیار جالب در این روایت، باید توجه کرد که امام علیه السلام امر می‌کند فرزند را با آن که موعود و دارای مقام امامت است، برای عرض سلام، نزد مادر ببرند و به تکریم مادر طفل اهمیت می‌دهند. در حالی که مقام این طفل از مادرش والاتر بود. بر این اساس با توجه به روایت‌ها، امام نخستین کسی است که پس از وضع حمل به دیدار همسر و فرزند می‌رود و کودکی را که تازه متولد شده است، در آغوش می‌کشد. این موضوع را از دو بعد می‌توان بررسی کرد. نخست عصمت امام علیه السلام بدین معنا که معصوم علیه السلام بی‌صبرانه در انتظار تولد فرزند خود بوده است و از آن جهت، نوزاد را بی‌درنگ طلب می‌کند اما این مطلب از بعد دیگری نیز تأمل‌برانگیز است. این که این رفتار به منظور بزرگ داشتن واقعه تولد فرزند و گرمی داشتن مادر او باشد؛ چرا که مادر با دیدن صحنه توجه پدر بر فرزند، خستگی ساعت‌های دشوار حمل را فراموش می‌کند. بنابراین، امام علیه السلام با

این رفتار، نیاز عاطفی همسرشان را تأمین می‌کنند.

اشتیاق مادر برای آن که پس از زایمان، کودکش را به همسرش نشان دهد، انکارناپذیر است و هر مادری دوست دارد در آن لحظات، نوزاد را در آغوش پدر ببیند. این یادآوری لازم است که در پرسش‌نامه‌ای که نویسنده برای به‌دست آوردن نیازهای عاطفی مادر در هنگام وضع حمل، تنظیم کرده است، تمامی مادران، همسرشان را اولین کسی معرفی کرده‌اند که تمایل دارند پس از وضع حمل ببینند.

۳. انتخاب همراه برای مادر

نکته دیگری که از واکاوی روایت‌های تولد استفاده می‌شود، آن است که ائمه علیهم‌السلام خود، بانوان همراه و پرستار مادر فرزندشان را انتخاب می‌کنند و تأکید دارند که غیر از آنان، شخص دیگری در آن مکان حضور نیابد. حتی در دوران کفر، زنان بهیستی عهده‌دار امر زایمان می‌شوند. تولد نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و دخترش عَلِيَّةُ و امیر مؤمنان عَلِيٌّ در این ویژگی مشترک هستند. در ادامه به حضور و همراهی زنان باتقوا در هنگام تولد برخی از معصومان علیهم‌السلام اشاره می‌شود.

۱-۳. اسماء بنت عمیس، ام سلمه و صفیه بنت عبدالمطلب، قابله‌های حضرت زهرا عَلِيَّةُ در ولادت حسنین علیهم‌السلام

از امیرالمؤمنین حضرت علی عَلِيٌّ روایت شده است که فرمود:

هنگامی که وضع حمل حضرت فاطمه اطهر نزدیک شد، پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اسماء بنت عمیس و ام سلمه فرمود: فاطمه را حاضر کنید. وقتی فرزندش متولد شد، اذان به گوش راست و اقامه به گوش چپش بگویید؛ زیرا این عمل باعث می‌شود که انسان از شر شیطان محفوظ بماند. ولی عمل دیگری انجام ندهید تا خودم بیایم.

حضرت زهرا عَلِيَّةُ پس از وضع حمل، این دستور پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را انجام دادند. در

این روایت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم زنان خاصی را مشخص فرمودند و مسئولیت گفتن اذان و اقامه به گوش طفل را به آنان سپردند.

۲-۳. همراهی حکیمه دختر موسی بن جعفر علیه السلام، در تولد امام جواد علیه السلام

ابن شهر آشوب در معالم می نویسد:

حکیمه، دختر موسی بن جعفر علیه السلام گفت: وقتی برای تولد حضرت جواد، به بالین خیزران رفتم، حضرت رضا علیه السلام مرا خواست و فرمود: حکیمه! برو و برای ولادت فرزندم، خیزران را با قابله در یک خانه قرار ده. سپس چراغی برای ما گذاشت و در را به روی ما بست.^{۱۹}

در جای دیگر از حکیمه خاتون، دختر حضرت موسی بن جعفر علیه السلام روایت می شود:

هنگامی که مادر امام محمد تقی حامله شد، من برای امام رضا علیه السلام نامه نوشتم که کنیزک تو، سبیکه باردار شده است. آن حضرت در جواب من نوشت: ... وقتی که وضع حمل کرد، مدت هفت روز نزد او باش.^{۲۰}

از این دو روایت مشخص می شود که امام رضا علیه السلام بر حضور خواهرش، حکیمه در هنگام وضع حمل مادر امام جواد علیه السلام تأکید دارند و این مطلب را از نخستین ماه های بارداری خیزران، بر جناب حکیمه خاتون تکلیف می کنند.

۳-۳. همراهی حکیمه دختر امام جواد علیه السلام در هنگام تولد امام مهدی (عج)

جماعتی از بزرگان علما به سندهای خود روایت می کنند که حکیمه، دختر امام جواد علیه السلام

می گوید:

روزی من به حضور امام عسکری رفتم و هم چنان که پیش از آن برای آن بزرگوار دعا می کردم، در حق آن حضرت دعا کردم. امام عسکری به من فرمود: امشب - نیمه ماه شعبان سنه ۲۵۵ - آن مولودی که ما انتظار او را داریم، متولد خواهد شد. امشب برای افطار نزد ما باش. آن شب، شب جمعه بود. من گفتم: این نوزاد از که خواهد بود؟ فرمود: از کنیز تو، نرجس. حکیمه خاتون گوید: من

تعجب کردم و به امام عسکری علیه السلام گفتم: من اثر حمل به نرجس خاتون نمی بینم. امام عسکری لبخندی زد و فرمود: جایگاه ما گروه اوصیا، در شکم نیست، بلکه جای ما در پهلوی مادران است. ان شاء الله در این شب، نوزادی که نزد خدا گرامی است، تا طلوع فجر متولد خواهد شد.^{۲۱}

با اندکی تأمل در می یابیم، بانوانی که برای همراهی مادران ائمه علیهم السلام در هنگام وضع حمل انتخاب شده اند، همگی از بانوان بافضیلت و سرآمد زهد و تقوا در میان زنان عصر خود بوده اند. اسماء بنت عمیس و ام سلمه از اولین مسلمان ها بودند. هم چنین، حکیمه دختر امام کاظم علیه السلام و حکیمه دختر امام جواد علیه السلام از بانوان راوی حدیث و محرم اسرار امامت بودند. به نظر می رسد، پیشوایان معصوم علیهم السلام تأکید داشتند که شخص دیگری به غیر از افراد انتخاب شده در آن محل حضور نیابد.

۴. تکریم قابله

بنابر آن چه در روایت های تولد امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام آمده است، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در روز هفتم تولد امام حسن علیه السلام دو قوچ قربانی کردند و یک قوچ را برای قابله فرستادند و در تولد امام حسین علیه السلام ران گوسفند را به قابله هدیه دادند. تکریم قابله با اهدای هدیه ای گران قدر، در واقع گرامی داشت کسی است که به مادر طفل در وضع حمل کمک کرده است.

۵. جلوگیری از رسیدن اخبار ناگوار به مادر

در ادامه یکی از روایت های تولد امام حسین علیه السلام، اسماء بنت عمیس می گوید:

چون یک سال از تولد حسن علیه السلام گذشت، حسین علیه السلام تولد یافت. در این هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بر من وارد شد و فرمود: پسر مرا بیاور. حسین علیه السلام را به او دادم در حالی که وی را به جامه ای سپید پوشانیده بودم. آن حضرت در گوش راست وی اذان و در گوش چپش اقامه گفت و او را در دامن خود نهاد و گریه کرد. عرض

کردم: پدر و مادرم فدای شما، گریه شما برای چیست؟ پیامبر صلى الله عليه وآله وسلم فرمود: برای این پسر می‌گیریم. گفتیم: او هم اکنون متولد شده است. پیامبر اکرم صلى الله عليه وآله وسلم فرمود: ای اسماء! گروهی سرکش - پس از من - او را می‌کشند، شفاعت من در نزد خدا برای آنها نیست. سپس پیامبر فرمود: ای اسماء! این خبر را به فاطمه نگو؛ چرا که او تازه وضع حمل کرده است.^{۲۲}

با این که حضرت فاطمه علیها السلام، دارای مقام والای عصمت بوده است و پیش از تولد اسم حسین علیه السلام از شهادت او آگاه شده بود، رسول اکرم صلى الله عليه وآله وسلم به اسماء سفارش می‌کنند در این باره سخنی به فاطمه نگوید و این خبر ناگوار را به یاد او نیاورد و دلیل این دستور را به صراحت، وضع حمل کردن او بیان می‌کنند. از این روایت می‌توان نتیجه گرفت که گفتن اخبار ناگوار به زنی که تازه زایمان کرده است، مناسب نیست و ممکن است آثار بدی در روحیه او داشته باشد.

۶. گفت و گو و رساندن پیام‌های معنوی به نوزاد

با تکیه بر برخی از اخبار، گفت و گو با نوزاد و رساندن پیام‌های معنوی و معارف به معصومان علیهم السلام در زمان تولد از ویژگی‌های اهل بیت علیهم السلام به شمار آید. از کلثم بنت عمران روایت می‌شود:

هنگامی که جواد الائمه علیه السلام متولد شد، امام رضا علیه السلام تمام شب، کنار گهواره طفل با او گفت و گو می‌کرد و نوازشش می‌فرمود. چون چند شب متوالی این عمل را انجام می‌داد، من عرض کردم: فدایت شوم! پیش از این هم برای مردم فرزندان متولد شده است، آیا همه مردم، فرزندان خویش را این طور عادت می‌دادند؟ فرمود: وای بر تو! این عمل، عادت دادن نیست، بلکه من علم و دانش را به فرزندم عطا می‌کنم.^{۲۳}

ابابصیر از امام صادق علیه السلام درباره تولد حضرت موسی بن جعفر علیه السلام نقل می‌کند:

امام چون از شکم مادر فرود آید، فرود می‌آید در حالتی که دست‌های خویش را بر زمین گذاشته و سرش را به جانب آسمان بلند کرده باشد اما دست‌های خود را که بر زمین می‌گذارد، هر علمی که از آن خداست که آن را از آسمان به سوی زمین فرو فرستاده، می‌گیرد اما سر خود را که به سوی آسمان بلند می‌کند، نداکننده‌ای او را از میان عرش، از جانب رب العزة، از افق اعلی، به نام خودش و نام پدرش ندا می‌کند و می‌گوید: ای فلان پسر فلان، ثابت باش (یا ثابت کن اموری را که بر تو واجب است در باب امامت) تا خدا او را ثابت بدارد؛ زیرا که تو را برای امر عظیمی آفریده‌ام. تویی برگزیده من از خلق من و موضع سر و محل راز من و صندوق علم و امین من بر وحی من و خلیفه من در زمین. من برای تو و برای هر که تو را دوست دارد، رحمت خود را واجب گردانم و بهشت‌های خود را ببخشم و در همسایگی خویش فرود آورم. به عزت و جلال خود سوگند یاد می‌کنم که در سخت‌ترین عذاب خویش در آورم هر که را با تو دشمنی کرده است، هر چند که در دنیا از روزی گشاده خویش بر او وسعت دهم. چون آواز منادی تمام شود، امام در حالی که دست‌های خود را بر زمین گذاشته و سرش را به جانب آسمان بلند ساخته، او را جواب دهد: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ». و حضرت صادق علیه السلام فرمود: «چون امام مولود، این را بگوید، خدا علم اول و علم آخر را به او عطا فرماید و سزاوار آن شود که روح، او را در شب قدر زیارت کند.^{۲۴}

با توجه به آن چه به تصریح در روایت بیان می‌شود، امام معصوم علیه السلام در لحظات تولد، تمام علوم امامت را یک باره دریافت می‌کند و وجود مبارکش در همان ساعت، پذیرای امر امامت می‌گردد و شایستگی پذیرش روح در شب قدر را می‌یابد. نکته تربیتی مهمی که از این مطلب برداشت می‌شود، اهتمام بر یادگیری مفاهیم دینی در لحظه تولد است؛ زیرا ظرفیت دریافت معنوی نوزاد در آن لحظات، بسیار بالا است و نوع صداها، نواها و آواهایی

که نوزاد در لحظات نخست تولد می‌شنود، در میزان بهره‌مندی او از آموزه‌های دین مؤثر است.

شاهد دیگر بر این سخن این است که مستحب است بعد از تولد نوزاد، بی‌درنگ در گوش راست و چپش، اذان و اقامه گفته شود و آداب معنوی مفصلی درباره نخستین روزهای تولد فرزند بیان شده است که همگی ثابت می‌کند فرزند در این دوران، به لحاظ دریافت امور معنوی آماده‌تر از آن است که چشم ظاهر درک می‌کند.

نتیجه

از مجموع گزارش‌های به‌دست‌آمده درباره تولد ائمه علیهم‌السلام می‌توان به راهکارهایی در راستای آرامش‌بخشی به مادری دست یافت که در شرایط پر اضطراب و دردناک وضع حمل به‌سر می‌برد که در این مقاله به مواردی از آنها اشاره شد. بی‌تردید با واکاوی عمیق‌تر این موضوع، راهکارهای منسجم‌تری در اختیار جامعه پزشکی و کارشناسان مسائل خانواده قرار خواهد گرفت. برخی از این ظرفیت‌های پژوهشی که نویسنده در این مقاله به آنها دست یافت، عبارت هستند از:

۱. آسیب‌شناسی وضعیت زایمان بانوان در بیمارستان‌های کشور و تأثیر آن بر خودداری زنان از تکرار فرزندآوری.
۲. مزایای زایمان سنتی و خانگی بر زایمان مدرن بیمارستانی برای این که آرامش بانوان مسلمان که مسئولیت افزایش جمعیت بر عهده آنها است، تأمین شود.
۳. شناخت نیازهای عاطفی و حالت‌های روانی مادر در هنگام وضع حمل.
۴. بررسی تأثیر حضور همسر در آرامش روانی زن در هنگام وضع حمل و یا استفاده از امکانات ارتباطی امروز در راستای تأمین امنیت روانی مادر. مشاهده‌های مستقیم برخی پزشکان و تجربه‌های شغلی آنان و واگویی احساس بانوانی که تجربه زایمان دارند، بهترین مستند بر اهمیت این موضوع است.

۵. طراحی سبک زایمان اسلامی بر مبنای فقه شیعه و یافتن راه‌حلی برای اصلاح رفتارهای کارکنان اتاق زایمان که گاه با احکام فقهی بانوان در تضاد است. در این طرح می‌توان از روایت‌های معصومان که این مقاله اشاره‌ای گذرا بر بخشی از آنها داشت، بهره برد.

امید است در فرصت‌های آینده پژوهش‌گران محترم، به‌ویژه در عرصه پزشکی زنان و زایمان، به این موضوع توجه کنند و پژوهش‌هایی کارآمد در این زمینه صورت گیرد؛ چراکه مهم‌ترین آثار این مباحث، در تحکیم روابط همسران و بنیان خانواده آشکار خواهد شد. ضمن آن که آرامش خاطر مادران جامعه اسلامی در ساعت‌ها و روزهای نخست زندگی نوزاد، در سلامت روانی و آرامش نوزاد در آینده مؤثر است.

افزون بر آن، ماندگاری خاطراتی دل‌پذیر و تصویری خوشایند از لحظه تولد کودک در ذهن مادران، در اشتیاق آنها به تکرار این واقعه، تأثیری بسزا دارد و تأثیر خود را در حل مشکل کاهش جمعیت و خودداری برخی زنان از فرزندآوری دوباره، در کشور اسلامی نشان خواهد داد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. شرایطی مانند وجود چند تخت در یک اتاق زایمان، اختصاصی نبودن ماما، حضور نداشتن همراه و گاه برخورد نامناسب و ناهم‌دلانه کارکنان اتاق زایمان با مادری که در حال تحمل رنج و دردی شدید است و روحیه‌ای شکننده و مضطرب دارد.
۲. مصاحبه با خانم دکتر شبیری، متخصص زنان و زایمان و مامایی که به وسیله نویسنده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۱۲ انجام شد.
۳. همان.
۴. شیخ صدوق، *کمال‌الدین و تمام‌النعمة*، چاپ دوم، تهران: اسلامیه، ۱۳۹۵ هـ. ق، ج ۱، ص ۳۷۷.
۵. محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث، ۱۴۰۳ هـ. ق، ج ۲۷، ص ۳۵.
۶. علی بن حسین مسعودی، *اثبات‌الوصیة*، چاپ سوم، قم: انصاریان، ۱۳۸۴، ص ۱۶۴.
۷. شیخ صدوق، *الخصال*، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۱۳.
۸. کلینی، *الکافی*، ترجمه محمد وفادار، قم: دارالحديث، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۳۸۸.
۹. صدوق، *عیون اخبارالرضا*، ترجمه آقا نجفی، تهران: جهان، ج ۱، ص ۱۸.
۱۰. مجلسی، *پیشین*، ج ۵۰، ص ۱۰.
۱۱. مسعودی، *پیشین*، ص ۴۸۴.
۱۲. لورانس، پرنو، *در انتظار کودکی هشتم*، ترجمه ساعد زمان، چاپ چهارم، تهران: ققنوس، ۱۳۷۸، ص ۲۳۵.
۱۳. این احتمال وجود دارد که مراد اسماء بنت ابوبکر باشد؛ زیرا اسماء بنت عمیس در این سال‌ها به همراه همسر خود جعفر بن ابی طالب در حبشه بوده است.
۱۴. حسینعلی محفوظ، *صحیفه الامام‌الرضا علیه‌السلام*، ترجمه علاء‌الدین حجازی، مشهد: کنگره

- جهانی امام رضا، ۱۴۰۶ هـ. ق، ج ۶۳، ص ۶۱.
۱۵. در امالی صدوق با بیان سلسله اسناد آمده است و به نقل از آن کتاب، در بحار الانوار، پیشین، ج ۴۳، ص ۲۴۲ آمده است.
۱۶. محمد بن احمد فتال نیشابوری، *روضه الواعظین*، ترجمه محمود مهدوی، تهران: نی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۹.
۱۷. کلینی، پیشین، ج ۱، ص ۳۸۸.
۱۸. مسعودی، پیشین، ص ۴۸۵.
۱۹. همان، ج ۴۸، ص ۲۸۵.
۲۰. مسعودی، پیشین، ص ۴۰۸.
۲۱. مسعودی، پیشین، ص ۴۸۳.
۲۲. محفوظ، پیشین، ص ۶۲.
۲۳. مسعودی، پیشین، ص ۴۰۷.
۲۴. کلینی، پیشین، ج ۲، ص ۳۲۹ - ۳۳۳.